

VELIKA MEDRESA U SKOPLJU (1925-1941) - Stasavanje jedne generacije -

Autor:

Prof. dr. Izet Šabotić

Izdavač:

Centar za istraživanje moderne i savremene historije Tuzla

Za izdavača:

Prof. dr. Izet Šabotić

Recenzenti:

Dr. sc. Sead Selimović, redovni profesor, Filozofski fakultet Univerziteta u Tuzli
Dr. sc. Safet Bandžović, naučni savjetnik, Institut za historiju Univerziteta u Sarajevu
Dr. sc. Redžep Škrijelj, redovni profesor, Državni univerzitet u Novom Pazaru
Dr. Sait Š. Šabotić, JU OŠ „Mileva Lajović Lalatović” u Nikšiću

Urednici:

Mr. Omer Zulić
Mr. Jasmin Jajčević

Lektor:

Hatidža Fetahagić, prof.

Korektura i registri:

Mr. Jasmin Jajčević

Prevod na engleski jezik:

Mr. Adnan Tinjić

Dizajn korica:

Mr. Adnan Tinjić
Mr. Jasmin Jajčević

Štampa:

„OFF-SET“ d.o.o Tuzla

Za štampariju:

Mirela Aljić, direktor

Tiraž:

300 primjeraka

ISBN 978-9926-9006-1-8

CIP zapis dostupan u COBISS sistemu

Nacionalne i univerzitetske biblioteke BiH pod

ID brojem 65412358

„Ovaj projekat je podržan od strane Federalnog ministarstva obrazovanja i nauke.“

Izet ŠABOTIĆ

**VELIKA MEDRESA U SKOPLJU
(1925-1941)
- Stasavanje jedne generacije -**

Tuzla 2025.

SADRŽAJ

<i>PREDGOVOR</i>	7
<i>FOREWORD</i>	11
UVOD	15
Školstvo na području „Južne Srbije“ do stvaranja Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca 1918. godine	15
Školstvo u prvoj Jugoslaviji od 1918. do 1941. godine	20
VELIKA MEDRESA U SKOPLJU OD OSNIVANJA 1925. DO UKIDANJA 1941. GODINE	31
Od ideje do osnivanja Velike medrese u Skoplju	31
Od podrške do otpora – Velika medresa u prvim školskim godinama (1925/1926, 1926/27. i 1927/1928)	45
Programska i organizaciona konsolidacija Velike medrese - školska 1928/1929. godina	52
<i>Slučaj nastavnika Muhameda Pašića</i>	63
Medresanti u fokusu	65
<i>Pobuna učenika prve generacije Velike medrese u Skoplju protiv vaspitača Svetomira Lazarevića</i>	87
<i>Promjenom kursa do rezultata – školske prilike nakon učeničke pobune</i>	101
Od unutrašnjih poteškoća do stabilizacije - školska 1930/1931. godina	123
<i>Unutrašnje slabosti mederese „slučaj ekonomista Milana Aleksića“</i> ...	138
<i>Na putu ka stabilizaciji</i>	150
Nastavnim planom do gimnazijskog statusa – školska 1931/1932. godina	156
Na pravom kursu - svršenci prve generacije medresanta	198
Vrijeme uspjeha i afirmacije Velike medrese - školska 1933/1934. godina	233
Držanje pravog kursa i postizanje dobrih rezultata – školska 1934/1935. godina	269
Velika medresa u Skoplju kao elitna škola	302

<i>Ideološke suprotnosti među medresanatima</i>	316
<i>Potvrda uspjeha - drugo polugodište školske 1935/1936. godine</i>	319
Kontinuitet dobrih rezultata - školska 1936/1937. godina	327
Medresa s gimnazijskim statusom - školska 1937/1938. godina	338
Prepoznatljivi rezultati Velike medrese u školskoj 1938/1939. godini	360
Uredba o Velikoj medresi u Skoplju-na putu ka novom ustroju škole -	375
Škola s potvrđenim rezultatima i ugledom u društvu – školska 1939/1940. godina	392
Posljednja godina rada, školska 1940/1941	404

OD MEDRESANATA I STUDENTA, DO REVOLUCIONARA I

INTELEKTUALACA	407
Kako je stasavala jedna nova generacija?	407
Nastavnici i vaspitači – znalci, pedagoški pregaoci i ideolozi	415
Medresanti studenti i njihovo progresivno djelovanje	417
Medresanti i Drugi svjetski rat	423
Medresanti predvodnici nove generacije u izgradnji društva u socijalizmu	440

UMJESTO ZAKLJUČKA	445
SUMMARY	459

IZVORI I LITERATURA	475
INDEX LIČNIH IMENA	483
INDEX GEOGRAFSKIH POJMOVA	493
IZVOD IZ RECENZIJA	497
BILJEŠKE O AUTORU	503

PREDGOVOR

Pisanje monografija u historijskoj nauci je jedan od složenijih i zahtjevnijih poslova. Isti podrazumijeva potpuno i zaokruženo sagledavanje predmetne historijske teme, zasnovano na validnoj historiografskoj osnovi. Veoma je izazovno pisanje monografija obrazovnih ustanova, posebno ukoliko su egzistirale u prošlosti jedan kratki historijski period. Isto podrazumijeva sagledavanje brojnih uzročno-posljedičnih procesa, vezanih za tretiranu obrazovnu ustanovu. U takvom procesu, istraživač je svjestan složenosti posla u istraživačkom postupku, interpretaciji i konačno davanju historijskog suda o tome. Poteškoće u tretiranju ovih vrsta historijskih tema proizilaze zbog nedostatka historijskih izvora, posebno onih prvoga reda. Pisanje monografije škole 100 godina od njenog djelovanja, je dodatno složeno, zbog nepostojanja izravnih sudionika tog vremena, što otežava istraživački postupak, kao i stvaranje konačne interpretacije o predmetnoj historijskoj temi.

Svjestan tih poteškoća i drugih nepredvidivosti, ušao sam u proces pisanja monografije o Velikoj medresi u Skoplju. Više je razloga koji su me motivisali da uđem u ovaj složeni i zahtjevan metodološki i naučno-istraživački proces. Prvi je svakako, naučna posvećenost i profesionalna odgovornost i obaveza, da kao historičar tragam za istinom važnih tema iz prošlosti. Smatrao sam da je jedna od takvih vezana za Veliku medresu u Skoplju. Drugi bitan motiv je dijelom ličnog karaktera, jer rad ove škole najneposrednije je vezan za moj uži (Bihor) i širi zavičaj (Sandžak), a Velika medresa, kao obrazovna ustanova je imala snažnog uticaja, ne samo na obrazovne, već i na šire društveno-političke i privredne procese ovoga područja. Interes proizilazi iz činjenice da se radu i doprinosu ove škole sa historijsko-naučnog aspekta nije posvetila značajnija pažnja. Izuzme li se publikacija medresanta Mustafe Memića: *Velika medresa i njeni učenici u revolucionarnom pokretu*, te nekoliko vrijednih članaka medresanta Kasima Hadžića, nije bilo drugih ozbiljnih pokušaja da se napravi cjelovitiji naučni osvrt na rad ove obrazovne ustanove. Dodatni podstrek i motivacija za ovaj naučno-istraživački posao bio je neposredni dodir sa historijskim izvorima vezanim za ovu temu, koji sam imao 2014. godine, prilikom boravka i istraživanja u Državnom arhivu Republike Makedonije, dok sam istraživao drugu historijsku temu. Tom prilikom sam se samo sporadično upoznao s pomenutom arhivskom građom, planirajući ponovni dolazak u neko dogleđno vrijeme. No, sarađujući sa kolegom prof. dr. Redžepom Škrijeljom, došao sam do saznanja da isti posjeduje u digitalnom obliku dobar dio arhivskog fonda vezanog za Veliku medresu. Znajući za moju nakanu, kolegijalno i bezrezervno mi je ustupio predmetnu arhivsku građu i tako u dobroj mjeri pojednostavio složeni istraživački postupak. Arhivski fond Velike medrese u Skoplju je sadrži više od 2.200 izuzetno vrijednih dokumenta, najneposrednije vezanih za rad Velike medrese od njenog osnivanja do prestanka rada. To je u svakom slučaju umnogome olakšalo naučno-istraživački postupak, koji sam

dodatno zasnivao na konsultaciji i nekoliko drugih arhivskih fondova iz Arhiva Jugoslavije, Arhiva Kosova, Arhiva Istorijskog instituta Crne Gore, te nekoliko privatnih arhiva, kao i brojnih objavljenih historijskih izvora, štampe, kao i značajnog broja knjiga, priloga i članaka. Na taj način, za realizaciju navedenog naučnog zadatka sam imao ispunjen jedan od najbitnijih faktora, a to je posjedovanje relevante historiografske osnove.

Nekoliko godina je trajalo moje upoznavanje i „druženje“ sa historijskim izvorima, što je doprinijelo sazrijevanju moje nakane, da pokušam napraviti jedan detaljniji naučni osvrt na rad i opšti društveni doprinos Velike medrese u Skoplju. Zbog brojnih drugih profesionalnih i porodičnih obaveza, proces istraživanja i pisanja navedene monografije je trajao nekoliko godina, ali mi je želja bila da posao okončam na 100-tu godišnjicu od osnivanja i početka rada Velike medrese u Skoplju, koja upravo pada ove 2025. godine. Stoga je dodatno zadovoljstvo, da sam u tome uspio i pripremio na uvid naučnoj i široj javnosti jedan opsežan historijski sadržaj o radu i doprinosu ove važne obrazovne ustanove. Svjestan sam, da i pored ogromnog truda, ovom monografijom nisu obuhvaćeni svi detalji vezani za rad ove škole, ali su u istu utkane bitne sadržajne note, koje s historijskog i naučnog aspekta daju jednu zaokruženu sliku o značaju i ulozi Velike medrese u odgajanju i školovanju jedne nove generacije, koja je ostavila poseban trag u sve važnije društveno-političke i privredne pore, od vremena prve Jugoslavije, pa do kraja socijalističkog perioda. Taj trag njihovog djelovanja posebno je bio snažan, nemjerljiv i vidljiv u društvenim procesima i kretanjima u njihovim zavičajima: Sandžaku, Kosovu i Makedoniji. Bila je to generacija, posve drugačija od svih dotadašnjih, generacija koja je svojim djelovanjem odgovorila vremenu i svizovima koje je isto nosilo. Uz objektivno sagledavanje, najvažnijih značajki onoga što je izašlo ispod kuta Velike medrese, nametnulo se nekoliko važnih zaključaka. Velika medresa je suprotno očekivanjima režima, pa i Islamske zajednice iškolovala jednu novu generaciju koja je izgradila sopstveni put, put drugačijeg pogleda na životna i društvena kretanja, od onog kakav im je pokušao kreirati i nametnuti režim. U Velikoj medresi se ova generacija snažno napajala znanjem, ali i drugim moralnim i ljudskim vrednotama, koje su im bile značajne vodilje kroz dalji život i profesionalni rad. U Velikoj medresi kroz obrazovne sadržaje, te putem brojnih unutrašnjih i spoljnih uticaja, udaren je snažan temelj jednoj generaciji, koja je iz ove škole izašla obrazovno i moralno jača, ali i svjesnija da je njihov životni put samo njihov, i da ga trebaju trasirati i snažiti znanjem, dostojanstvom, moralnošću i objektivnim pogledom na društvene stvarnosti jednog vremena, kakvo je bilo ono u kojem su oni živjeli i djelovali.

Složenost vremena je zahtijevala da ova generacije medresanata brže sazrije i shvati teret i ozbiljnost vremena u kojem su živjeli. Njihovo medresantsko iskustvo je u velikoj mjeri nadograđeno na studijama, kojima se posvetio najveći broj medresanata, dokazujući se znanjem, ali i revolucionarnom borbom i mladalačkim zanosom za veća prava i dosljedniji život studenata. Kao studenti izrasli su u neprikosnovene borce protiv režima, a za bolju budućnost

posrnulog monarhističkog jugoslovenskog društva, koje se lagano utapalo u nadolazeću fašističku matricu. Svjesni toga, medresanti su imali snažnu i prepoznatljivu reakciju zasnovanu na progresivnom i otvorenom djelovanju protiv brojnih anomalija sa kojima je bilo opterećeno društvo. I nakon odlaska iz Velike medrese, ostala je čvrsta i snažna poveznica sa mlađim generacijama medresanata. To je uticalo, da se pred početak Drugog svjetskog rata među učenicima Velike medrese su se izgradili jasni stavovi o nadolazećem vremenu. Drugi svjetski rat je predstavljao jedno novo iskušenje za sve, pa i za medresante, koji su preuzeli teško breme odgovornosti, postajući nosioci otpora protiv okupatora. Njihov doprinos NOP-u je bio nemjerljiv. Masovno su se uključili u jedinice NOP-a i ustanak protiv okupatora. Cijena toga je bila velika, 36 medresanata je poginulo u toku NOB-e, a tri medresanta su proglašena narodnim herojima.

Za potpunu sliku o medresantima, važan je njihov profesionalni i ljudski trag u godinama mira, nakon Drugog svjetskog rata. Taj trag je bio vidljiv i izuzetno snažan. U mnogim segmentima bili su nosioci društvenog i ukupnog razvoja mjesta u kojem su djelovali. Dokazali su se kao izvrsni znalci i profesionalci, radeći kao: univerzitetski i srednjoškolski profesori, sudije i tužioci, ljekari, inženjeri, diplomate, pravnici, vojna lica, vršioци javnih funkcija, te posebno kao izvanredni i prepoznatljiviji kulturni i javni radnici, koji su ostavili neizbrisiv trag u društvenom i javnom prostoru, ne samo gdje su djelovali i živjeli, već i daleko šire. Malo je tako pozitivnih primjera, da je jedna obrazovna ustanova za samo 15 godina svog rada iznjedrila toliko prepoznatljivih pojedinaca, koji su ostavili tako snažan trag u oblastima u kojima su djelovali. Zbog svega toga, knjiga je najmanje što se moglo učiniti kao posjećanje na jednu posebnu generaciju, a u povodu 100-te godišnjice od osnivanja Velike medrese u Skoplju.

Da nastane ova knjiga i dobije ovakvu formu, zaslužni su mnogi, od moje porodice koja je trpjela moje odsustvo i propuštanje porodičnih obaveza, mojih saradnika koji su pomogli u recenziji, uredništvu, redakturi, lekturi, korekturi i štampanju ove knjige. Zahvala ide i onima koji su nesebično podržali ovaj projekat ustupajući vrijedne historijske izvore. Posebno se ovom prilikom još jednom zahvaljujem kolegi i prijatelju prof. dr. Redžepu Škrijelju, kao i Ademu Adi Softiću. Zahvaljujći svima njima, pred sud naučne i šire javnosti prilažem rukopis: *VELIKA MEDRESA U SKOPLJU (1925-1941) - Stasavanje jedne generacije*.

Autor

FOREWORD

Writing monographs in the field of history is one of the most complex and demanding undertakings. It presupposes a complete and well-rounded examination of a given historical topic, grounded in a valid historiographical basis. The task of writing monographs on educational institutions is especially challenging, particularly if they were operational for only a brief period in history. This requires an analysis of numerous causal processes connected to the institution being studied. Throughout this process, the researcher is conscious of the complexity of the work involved in the research procedure, the interpretation, and ultimately, in passing a historical judgment on the matter. The difficulties in dealing with these kinds of historical topics arise from a scarcity of historical sources, especially those of the first order (primary sources). Furthermore, writing a monograph about a school 100 years after it was active is made even more complex by the non-existence of direct participants from that time, which complicates the research process as well as the creation of a definitive interpretation of the historical subject.

Conscious of these challenges and other unforeseen circumstances, I undertook the task of writing the monograph on the Great Madrasa of Skopje. I was driven to engage in this complex and demanding methodological and scholarly process for several reasons. The first, undoubtedly, is a sense of scholarly dedication and professional duty as a historian to seek the truth about important subjects from the past, and I believed the Great Madrasa of Skopje was one such subject. The second key motive is partly personal: the school's activities are directly tied to my immediate (Bihar) and broader (Sandžak) native region. As an educational institution, the Great Madrasa had a powerful impact not only on education but also on the wider socio-political and economic developments in this area. My interest was also sparked by the fact that the school's work and contributions have been largely overlooked from a scholarly historical perspective. Aside from the publication by alumnus Mustafa Memić, *The Great Madrasa and Its Students in the Revolutionary Movement*, and a few valuable articles by fellow alumnus Kasim Hadžić, there have been no other serious attempts to provide a comprehensive scholarly overview of the institution's activities. What gave me additional impetus and motivation for this research was a direct encounter I had with historical sources on this topic in 2014. While conducting research on another subject at the State Archives of the Republic of Macedonia, I came across this archival material. Although I only familiarized myself with it sporadically at the time, I planned to return in the foreseeable future. However, in collaborating with my colleague, Prof. Dr. Redžep Škrijelj, I discovered that he had a large part of the Great Madrasa's archival collection in digital format. Knowing of my plans, he acted with great collegiality and unreservedly shared the materials with me, which substantially streamlined the complex research process. The archival collection of the Great Madrasa of

Skopje holds over 2,200 exceptionally valuable documents directly concerning its operations from its foundation to its closure. This, of course, made the research significantly easier. I further built upon this foundation by consulting several other archival collections—from the Archives of Yugoslavia, Kosovo, and the Historical Institute of Montenegro, and several private archives—as well as a large body of published historical sources, press articles, and numerous books and academic papers. Thus, I had secured the most essential prerequisite for carrying out this scholarly project: a solid historiographical foundation.

My process of getting acquainted with and "living with" the historical sources lasted several years, solidifying my resolve to create a detailed scholarly account of the work and overall societal contribution of the Great Madrasa of Skopje. Due to many other professional and family commitments, the research and writing of this monograph stretched over several years. Yet, my ambition was to finish it in time for the 100th anniversary of the Great Madrasa's founding, which is precisely this coming year, 2025. It is, therefore, a source of great personal satisfaction to have succeeded and to now present to the scholarly community and the wider public this comprehensive historical narrative on the work and impact of this vital educational institution. I am fully aware that, despite tremendous effort, this monograph does not encompass every single detail of the school's history. However, it does weave together the essential threads of its story, which, from a historical and scholarly standpoint, paint a well-rounded picture of the Great Madrasa's importance in nurturing and educating a new generation. This generation left a unique mark on the crucial socio-political and economic fabric of society, from the era of the first Yugoslavia to the end of the socialist period. The impact of their work was particularly powerful, immeasurable, and evident in the social processes and movements of their home regions: Sandžak, Kosovo, and Macedonia.

This was a generation unlike any that had come before, one that rose to meet the challenges of its time. An objective analysis of the legacy of the Great Madrasa reveals several important conclusions. Contrary to the expectations of the regime, and indeed the Islamic Community, the Great Madrasa produced a new generation that forged its own path—a different way of looking at life and society than the one the regime attempted to design and enforce. At the Great Madrasa, this generation drank deeply from the well of knowledge, but also from moral and human values that would become their guiding stars in life and work. Through its curriculum and a host of internal and external influences, the Great Madrasa laid a strong foundation for a generation that left its halls academically and morally stronger. They were also more conscious that their life's journey was their own to chart, one they had to fortify with knowledge, dignity, morality, and a clear-eyed view of the social realities of the time in which they lived and acted.

The complexity of the times required this generation of madrasa students to mature fast, to grasp the weight and seriousness of the era they inhabited. Their experience at the madrasa was significantly enhanced by their university studies. Most of them pursued higher education, proving their mettle not only through

academic achievement but also through revolutionary struggle and a youthful passion for greater rights and a life of integrity for students. As university students, they evolved into uncompromising champions against the regime, fighting for a better future for a faltering Yugoslav monarchy that was gradually being engulfed by the encroaching fascist tide. Conscious of this, the madrasa students responded with a powerful and distinctive voice, taking progressive, open action against the many anomalies plaguing their society. Even after their departure from the Great Madrasa, a solid and powerful connection with younger generations of students endured. This ensured that, on the eve of World War II, the madrasa's students had already formed clear positions on the storm that was gathering. The war itself was a new ordeal for everyone, and the madrasa students were no exception. They shouldered the heavy burden of responsibility, becoming pillars of the resistance against the occupiers. Their contribution to the National Liberation Movement (NOP) was immense. They joined its units and the popular uprising in droves. This came at a great cost: 36 madrasa students lost their lives in the National Liberation War (NOB), and three were declared National Heroes.

To truly appreciate the madrasa students, one must look at the professional and human mark they left during the peaceful years after World War II. That impact was both evident and incredibly powerful. In many respects, they were the driving force behind the social and general development of the communities they served. They distinguished themselves as brilliant experts and professionals in their fields: as university and high school professors, judges and prosecutors, doctors, engineers, diplomats, lawyers, military officers, and public officials. They were especially prominent as exceptional and renowned cultural and public figures who left an indelible legacy in the social and public arena, not just where they lived and worked, but far beyond. Few educational institutions can claim such a positive legacy: to have produced, in only 15 years of existence, so many distinguished individuals who made such a profound impact in their fields. Because of all this, a book is the least that could be done to honor the memory of this remarkable generation, in observance of the 100th anniversary of the founding of the Great Madrasa of Skopje.

This book owes its existence and final form to many people. My deepest gratitude goes to my family for their patience with my absences and the family duties I had to set aside. I am also indebted to my colleagues who helped bring this book to life through their work on the review, editing, proofreading, and printing. My thanks also extend to those who generously supported this project by sharing invaluable historical sources. I wish to express my particular gratitude once more to my colleague and friend, Prof. Dr. Redžep Škrijelj, and to Adem Ado Softić. Thanks to all of them, I now submit to the judgment of the scholarly and wider public the manuscript: *THE GREAT MADRASA OF SKOPJE (1925-1941) – The Coming of Age of a Generation*.

Author